

Struktura wartości w późnym dzieciństwie

JAN CIECIUCH
JUSTYNA HARASIMCZUK

Institut Psychologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

ANNA K. DÖRING

Institut für Psychologie
Westfälische Wilhelms-Universität Münster
Münster

STRESZCZENIE

W ostatnich latach można obserwować wzrost liczby badań struktury wartości dzieci i młodzieży, prowadzonych w modelu teoretycznym Schwartz (1992, 1994). W związku z trudnościami napotkanymi przy stosowaniu metod kwestionariuszowych do badania coraz młodszych osób, podejmowane są próby konstrukcji narzędzi dostosowanych do możliwości poznawczych dzieci. W prezentowanych badaniach 389 dzieci w wieku od 7 do 12 lat wykorzystano polską adaptację skonstruowanego niedawno niemieckiego narzędzia służącego do pomiaru wartości dzieci Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C) Döring (Döring, Blauensteiner, Aryus, Drögekamp, Bilsky, 2010), składającego się z obrazkowych itemów. Aby zweryfikować hipotezę o kołowej strukturze wartości, zastosowano konfirmacyjne (oparte na teorii) skalowanie wielowymiarowe (MDS).

W celu uchwycenia potencjalnych różnic rozwojowych, przeprowadzono dodatkowe analizy w dwóch grupach wiekowych: młodszych dzieci – w wieku od 7 do 9 lat (1–3 klasa szkoły podstawowej) oraz starszych – w wieku od 10 do 12 lat (4–6 klasa). Za-

równo w całej badanej próbie, jak i podgrupach wiekowych, ujawniła się zróżnicowana struktura wartości uporządkowana na dwóch wymiarach: umacnianie siebie – przekraczanie siebie oraz otwartość na zmiany – zachowawczość. Ponadto okazało się, że istnieją znaczne różnice w złożoności struktur między dwoma analizowanymi grupami wiekowymi. Starsze dzieci posiadają bardziej zróżnicowaną i bardziej zbliżoną do teoretycznego prototypu strukturę wartości niż dzieci młodsze.

Słowa kluczowe: struktura wartości, koło wartości, późne dzieciństwo

WPROWADZENIE

Problematyka wartości jest od dawna obecna w polskiej psychologii rozwojowej. Wydaje się, że owa obecność jest szczególnie wyraźna w dwóch obszarach, choć w nieco różny sposób. Pierwszym z nich są rozważania dotyczące rozwoju człowieka dorosłego, drugim natomiast rozwój w okresach przed dorosłością. W ramach pierwszego z wymienionych obszarów rozwój bywa charakteryzowany między innymi jako rozwój ku wartościom

(Galdowa, 1990; Straś-Romanowska, 1999). Prowadzone są tu dotychczas przede wszystkim rozważania teoretyczne, a głównym problemem jest metodologia, która pozwoliłaby uchwycić trudno mierzalne i subtelne zjawiska. W ramach drugiego z wymienionych obszarów – kształtowanie się systemu wartości traktowane jest jako realizacja jednego z zadań rozwojowych w ujęciu Havighursta lub część treściowego aspektu tożsamości w tradycji eriksonowskiej (Czerwińska-Jasiewicz, 2005; Ciecuch, 2007). Prowadzonych jest tu wiele badań empirycznych, które jednakże nie zawsze oparte są na teorii, która pozwoliłaby na spójne i syntetyczne wyjaśnienie obserwowanych zjawisk. Wiele badań, począwszy od klasycznych (Szuman, Pieter, Wierzyński, 1933) aż po współczesne (Gurycka, 1991; Czerwińska-Jasiewicz, 2005; Ciecuch, 2007), osadzonych było dosyć dobrze w teoriach rozwoju. Dotychczas brakowało jednak teorii wartości, w ramach której można byłoby podać interpretacji rozwojowej uzyskane rezultaty. W konsekwencji analizy ograniczały się często do opisu i wykazania różnic w preferencjach wartości między różnymi grupami wiekowymi.

Do opisu rozwoju systemu wartości w okresach przed dorosłością podejmowane są w ostatnich latach próby wykorzystania klasycznej już teorii wartości Schwartz (Schwartz, 1992, 1994; Brzozowski, 2002). Mimo że teoria ta powstała na gruncie społecznej psychologii osobowości, możliwe jest jej wykorzystanie również w psychologii rozwoju. Przykładem są badania Berzonsky'ego, Ciecucha, Durieza i Soenensa (w druku), którzy posługując się tą teorią ukazali treściowy aspekt stylów kształtowania tożsamości, dotychczas charakteryzowanych wyłącznie w kategoriach formalnych.

Badania zaprezentowane w niniejszym artykule w jeszcze większym stopniu wykorzystują tę teorię na potrzeby opisu rozwoju. Jest to pierwsza w Polsce (i jedna z pierwszych

w psychologii) próba opisu rodzącej się struktury wartości w okresie dzieciństwa.

Teoria wartości Shaloma Schwartz

Koncepcja wartości Schwartz (1992, 1994) łączy w sobie wiedzę z obszarów filozofii, psychologii i socjologii. Jej istotą jest rozróżnienie hierarchii i struktury wartości. Główna teza teorii dotyczy kołowej struktury motywacyjnego kontinuum wartości.

Indywidualne preferencje przyjmują w ujęciu Schwartz – podobnie jak w propozycji Rokeacha – postać hierarchii. Hierarchia wartości jest różnicą indywidualną. Różnice w hierarchii mogą również występować między okresami rozwojowymi. Jednakże owe hierarchie, indywidualne i grupowe, kształtowane są według pewnej uniwersalnej gramatyki, której reguły opisuje model kołowy. Jest to właśnie owa tytułowa struktura wartości, której kształtowanie się w okresie późnego dzieciństwa jest przedmiotem prezentowanych badań.

Schwartz (1992, 1994) – pozostając w tradycji Rokeacha (1973) – definiuje wartości jako powiązane z emocjami poznawcze reprezentacje pożądanego celu, które motywują jednostkę do określonego działania i stanowią zbiór naczelných norm i zasad życiowych. Zrazem jednak owe motywacyjne cele są reprezentacją poznawczą uniwersalnych ludzkich potrzeb. Wartości mają charakter ponad sytuacyjny, nie ograniczają się do konkretnych zachowań. Biorąc pod uwagę motywacyjną podstawę wartości, ich uniwersum zostało pogrupowane na dziesięć typów wartości tworzących uniwersalną strukturę kołową.

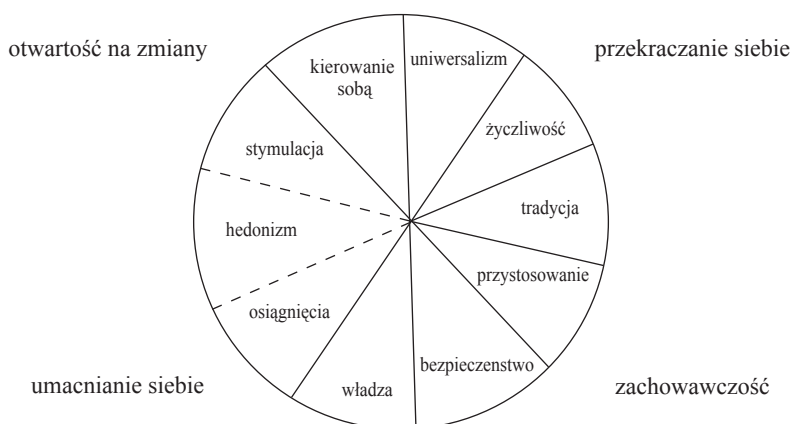
Do proponowanego przez Schwartz (1992, 1994) uniwersalnego katalogu dziesięciu typów wartości należą: uniwersalizm, życzliwość, tradycja, przystosowanie, bezpieczeństwo, władza, osiągnięcia, hedonizm, stymulacja i kierowanie sobą. Ich krótka charakterystyka znajduje się w tabeli 1.

Tabela 1. Dziesięć typów wartości w teorii Schwartza (1992)

uniwersalizm	zrozumienie, uznanie, tolerancja, troska o dobro wszystkich ludzi, ochrona przyrody, sprawiedliwość, pokój, mądrość
życzliwość	troska o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół; przyjaźń, miłość
tradycja	szacunek, akceptacja i zaangażowanie w kultywowanie zwyczajów i idei religii lub kultury
przystosowanie	powstrzymanie się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy; szacunek wobec starszych
bezpieczeństwo	bezpieczeństwo osobiste, rodziny, przyjaciół, narodu; harmonia i porządek społeczny
władza	status i prestiż społeczny, kontrola lub dominacja nad ludźmi i zasobami
osiągnięcia	osobisty sukces osiągany przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym
hedonizm	dążenie do przyjemności; zaspokajanie własnych organicznych potrzeb
stymulacja	poszukiwanie nowości i wyzwań; dążenie do ekscytującego życia
kierowanie sobą	niezależność w myśleniu i działaniu, autonomiczne podejmowanie decyzji, kreatywność, wolność

Motywy leżące u podłoża każdej z wymienionych wartości nie zawsze są możliwe do pogodzenia w ramach jednego działania – na przykład w decyzji o zakupie samochodu trudno pogodzić motywację (i odpowiadające jej wartości) odnoszącą się do bezpieczeństwa i stymulacji. Decyzja o zakupie w takiej sytuacji jest zatem wyborem jednej

z dwóch przeciwstawnych wartości. Zachowania, które realizują wartości jednego typu, pozostają zatem w konflikcie z wartościami innego typu. Owe relacje między wartościami możliwymi do współrealizowania oraz trudnymi do pogodzenia w jednym działaniu opisuje model kołowy, przedstawiony na rysunku 1.

Rysunek 1. Kołowy model wartości według koncepcji Shaloma Schwartza (1992)